

Posljednji dio knjige posvećen je formiranju i jačanju novih partizanskih odreda i njihovim uspješnim borbama s Talijanima, u kojima su postajali čvršći i brojniji zbog stalnog pridolaženja novih boraca. Rezultat takvog razvitka bilo je formiranje Prve dalmatinske brigade (6 septembra 1942), a uskoro zatim, u oktobru i novembru, Druge i Treće.

Plenčina knjiga ima osobine solidnoga naučnog rada jer je pisana na osnovu iscrpnog poznavanja izvorne građe i literature. Njena je zadaća — kako sâm naslov pokazuje — bila da obradi narodnooslobodilački rat 1941—42 u Dalmaciji tj. ratne operacije partizanskih jedinica. Međutim, Plenča nije mogao mimoći i druge društveno-političke faktore, pa je stanovitu pažnju obratio i njima. Ovdje smo prikazali baš tu stranu knjige, dok ona druga, koja je glavna, zavređuje posebnu pažnju i ocjenu, u prvom redu vojnih historičara.

4. Godina 1941. u Splitu i široj okolici, predmet je knjige *Bore Leontića: Split 1941* (Beograd 1960, str. 290). Premda ju je autor napisao na osnovu bogate arhivske građe i sjećanja preživjelih učesnika u narodnoj revoluciji, ipak ona ne predstavlja »monografiju iz NOB« — kako je sâm naziva — jer njegovo prilaženje izvorima nije imalo znanstveni karakter, nego mu je namjera bila da se oni popularno interpretiraju za široku upotrebu. Kao podloga za taj rad poslužila je Leontiću njegova rasprava koju je pod istim naslovom objavio na stranicama ovog časopisa (HZ VIII, 1955, str. 41—67), iz koje su mnoga mjesta gotovo doslovno prepisana, a detaljnije je obrađeno nastajanje i razbijanje prvih partizanskih odreda. Koristeći se iscrpno sjećanjima preživjelih boraca, autor je obradio borbeni put splitskog, solinskog i sinjskog odreda, ali i pored novih podataka o njima ne pridonosi ništa više od spomenute rasprave.

Ivan Jelić

BOGDAN STOJSAVLJEVIĆ: GORNJACI — Prilog proučavanju gorno-činženih agrarnih odnosa; ŠUMA I PAŠA — u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848.

(Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knjiga 9 i 11. — Zagreb 1959 i 1961)

Zakonski članci koje je Hrvatski sabor donio 1848. u pogledu uklanjanja feudalnih odnosa u agraru, obuhvatili su svojim odredbama samo jedan dio zemljišnih površina na koje se — u većoj ili manjoj mjeri — oslanjalo gospodarenje seljačkih odn. kmetskih gazdinstava. U suštini, proglasivši ukidanje obaveze dotadašnjih urbarijalnih podavanja podložnika, zakonski članci iz 1848. učinili su kmeta neposrednim vlasnikom samo njegove selišne zemlje. Za sve ostale kategorije zemljišta, kojih je na području kasnofeudalnih vlastelinstava bilo mnogo i to veoma raznovrsnih s obzirom na stupanj učešća vlastelina i podložnika u njihovoj eksploataciji (izvanselišne ili činžene, kao i gorne zemlje, zatim pašnjaci, zajednički iskorištavane šumske površine i sl.), zadržani su uglavnom stari propisi — do daljega.

Kad je Patentom od 2. III 1853. likvidacija feudalnih odnosa stupila u fazu stvarne provedbe, opet je efikasno i definitivno riješeno samo pitanje ranijega selišnog posjeda podložnika, odnosno odštete koju je zbog gubitka feudalne rente sa tog zemljišta morao vlastelin dobiti. Djelomično je Patent iz 1853. regulirao pitanje gornih i činženih zemalja, ali na način koji je uvjetovao zavlačenje procesa uređenja gorničkih odnosa kroz desetke godina. Isto tako, kad se četiri godine kasnije (Patentom od 17. V 1857) prišlo zakonskom rješavanju zamršenog problema paše i šume — taj Patent je predstavljao tek početak dugogodišnjeg rada na razgraničenju prava bivših vlasnika i podložnika u pogledu ranije zajednički iskorištavanih površina.

Mora se priznati da je cjelokupni sustav ekonomsko-pravnih odnosa feudalnih zemljoposjednika i kmetova, što se tiče gornih i činženih zemalja a pogotovu u pogledu iskorištavanja pašnjačkih i šumskih površina, bio sredinom XIX st. već veoma zamršen. Uzrok je tome kod vinograda i drugih izvanselišnih parcela (koje je pojedino seljačko gazdinstvo uzimalo od vlastelina u svojevrsni zakup) bio individualni karakter ugovornih odnosa a kod pravoužitništva na pašnjacima i u šumi (gdje redovno nastupa kao partner zemljoposjedniku seoska općina) veoma raznoliki uvjeti, koji variraju od jednog do drugog sela ili imanja. Uz to treba uzeti u obzir i mnogobrojne promjene ugovornih odnosa u toku stotinu i više godina, pa da jasno uočimo teškoće pred kojima se zakonodavac našao pri rješavanju spomenutih problema — dakako, ako nije želio ili nije mogao da stvar radikalno riješi u korist dotadašnjih podložnika.

Problemi gornih zemalja, paše i šume ostali su, na taj način, u dnevnom životu hrvatsko-slavonskog sela aktualni i veoma osjetljivi ne samo u prvim godinama poslije 1848, nego još i dugo nakon toga što su patētima od 1853. i 1857. postavljeni određeni temelji za njihovo rješavanje. Napose je na važnost i značenje tih odnosa utjecala činjenica da je gospodarska uloga spomenutih zemljišnih površina (prirod vinograda, ispaša stoke, drveno blago u šumama) u datim prilikama agrarne ekonomike rasla iz dana u dan, kako za pojedinog seljaka tako i za veleposjednika.

Premda je, dakle, analiza gorno-činženih i pašnjačko-šumskih odnosa sredinom i u toku druge polovine XIX st. nužna za upoznavanje kretanja na području agrarne ekonomike u Hrvatskoj i Slavoniji i premda nam je za takvu analizu dostupna relativno dovoljna izvorna arhivska građa, nismo dosad raspolagali monografskim obradbama ove tematike. Taj nedostatak želio je dijelom ukloniti B. Stojsavljević sa svoje dvije knjige u ediciji »Građe za gospodarsku povijest Hrvatske«.

Pristupajući materiji gorno-činženih odnosa, Stojsavljević je postavio sebi za cilj prikazivati »kako je došlo do problema gornih zemalja i kako se vršila likvidacija tog zaostatka iz feudalnih vremena, i kako se sve to odražavalo na odnose između dvije klase, seljaštva i vlastele, na početku jednog novog doba u Hrvatskoj« (str. 1—2). Polaznom je tačkom pri likvidaciji postojećih ekonomsko-pravnih odnosa u pogledu vinograda i izvanselišnih zemalja bio čl. 38 Patenta od 2. III 1853. Odredbama iz tog člana formirane su u načelu dvije kategorije gorno-činženih zemalja, različite po nastanku odnosa, a napose po postupku koji se imao primijeniti kod ukidanja tog odnosa. Pri tom je u pravilu utvrđeno pravo bivšeg zemljoposjednika na tzv. »nazadni otkup«, što znači da je mogao (u određenom zakonskom roku) za sebe zahtijevati pojedine parcele vinograda ili izvanselišnih zemalja — uz obavezu da seljaku nadoknadi uložene investicije i sl. Od toga općeg načela izuzimaju se one gorne ili činžene zemlje za koje se može utvrditi da ih seljačko gazdinstvo obrađuje još od vremena urbarijalne regulacije Marije-Terezije (1774—80) ili pak da je ugovor glasio na vječno uživanje (odn. do izumrća porodice ili muškog roda); na takvim parcelama nije vlastelin imao pravo nazadnog otkupa (4—5).

Na temelju načela izloženih u čl. 38 razvila se dugotrajna borba između prijašnjih zemljoposjednika i podložnika za svaki komad zemlje. U poglavlju »Otimanje zemlje« (101—136) Stojsavljević prikazuje na primjeru seljaka vlastelinstva Jalžabet i drugih, kako je tekao proces otimanja vinograda u postupku nazadnog otkupa.

S druge strane, ako je seljak želio zadržati u potpunom posjedu one parcele na koje vlastelin zbog dugotrajnosti odnosa nije mogao polagati pravo prisvajanja, bio je dužan da ih od njega otkupi. Po Patentu od 1853. taj otkup se vršio na bazi proračunavanja prosječne godišnje vrijednosti podavanja, dakle feudalne rente koju je vlastelin uživao, tako da je otkupnu svotu predstavljao iznos 20-godišnje

rente; od tog iznosa odbijala se vrijednost uzvratnih dužnosti, koje je po individualnom gornom ili činženom ugovornom odnosu vlastelin imao prema podložniku. Postupak oko »Otkupa gornih daća« (137—171) tekao je veoma polagano, zbog pomanjkanja raspoloživoga gotovog novca kod seljačkih gospodarstava — a pogotovu zato jer je samo pokretanje otkupa kao i utvrđivanje visine otkupne svote bilo prepušteno dobrovoljnom sporazumijevanju ugovornih strana. Do 1875, dakle više od dva decenija, bila je otkupljena tek 1/5 svih gorno-činženih zemalja, koje su potpadale pod kategoriju otkupljivih parcela. Stoga je 1876. posebnim zakonom o konačnom rasterećenju krčevinskih, gornih i činženih zemalja uveden obavezni otkup na taj način da se otkupna svota mogla isplatiti vlastelinu u polugodišnjim obrocima ili ju je mogao dobiti u obligacijama odjednom od države — koja bi za iznos tih obveznica teretila seljaka s godišnjom otplatom Zemaljskoj otkupnoj zakladi (169—170).

U međuvremenu, dok su se pred urbarijalnim sudovima vodile borbe za pojedine zemljišne parcele, osnovni problem na terenu bilo je utjerivanje gornih daća tj. određenog dijela godišnjeg priroda od vinograda. Naime, za sve ostale zemlje — dok nisu definitivno dodijeljene vlastelinu (nazadnim otkupom) ili seljaku (izvršenim otkupom) — ostala je na snazi obaveza korisnika da daje ranija ugovorna podavanja u korist zemljoposjednika. Kako Stojsavljević kaže: »... likvidacija kmetskih odnosa 1848. nije odstranila sve ustanove feudalnog poretka i pojave, koje su pratile taj poredak. Ostala su podavanja s izvanselišnih i urbarsko-srodnih zemalja, dijelom u naturi, dijelom u novcu... U kapitalističke odnose u razvitku uneseni elementi iz odnosa, koji su bili u propadanju« (183). U tom pogledu nailazili su prijašnji feudalni gospodari na veoma živ i ustrajan otpor seljaka, što je često pod jesen, u kritične dane berbe, rađalo krvavim sukobima. O tom Stojsavljević daje mnoge primjere u poglavlju »Utjerivanje gornih daća« (Odnos između kaptola i njegovih gornjaka, 15—52; I ostale gospoštije utjeruju gorna podavanja, 53—57).

S tim u vezi nastalo je napose veoma zamršeno pitanje tzv. crkvene desetine. Pravo crkvenih oblasti na dio priroda sa seljačkog zemljišta ukinuto je u potpunosti već 1848; međutim, česti su bili slučajevi da je vlastelin već odavno crkvenu desetinu uzeo na području svog posjeda u zakup, tako da je kod pojedinih vinograda bilo teško utvrditi pripada li uobičajeno podavanje u kategoriju ukinute crkvene desetine ili se pak radi o redovnoj gornoj daći — koja je i dalje ostala obaveznom. »Od kojih se vinograda ubirao crkveni desetak, postalo je, s pravne strane, jedno od glavnih pitanja. Nastao je problem, da li se radi o teragijalnoj ili crkvenoj desetini« (9). Naročito je to bio problem na kaptolskim imanjima gdje se postavljala dilema: da li se radi o podavanju Kaptolu kao vlastelinu ili kao nadležnoj crkvenoj oblasti (Da li teragijalna ili svećenička desetina, 58—86).

Nesigurnost pravnog određivanja karaktera obaveze utjecala je, dakako, na pojačanje otpora seljaka protiv bilo kakvog podavanja sa zemljišta, za koja su oni smatrali da su ukidanjem feudalnih odnosa prešla u njihovo puno vlasništvo. Značenju ovog pitanja pridonosi napose vrijednost koju je za seljačko gospodarstvo s jedne, a za vlastelina s druge strane značio prirod vinograda. Prema podacima iz 1852. bilo je samo na području triju hrvatskih županija preko 44 hiljada jutara vinograda (od toga u zagrebačkoj 20.890, u varaždinskoj 13.782, u križevačkoj 9.402 jut.), s produkcijom od gotovo 900 hiljada požunskih akova vina (3). Još 1875 — dakle nakon što je jedan dio gorno-činženih zemalja već bio otkupljen — procijenjena je prosječna vrijednost godišnjih daća s ovih parcela na preko 200 hiljada forinti. Ta su podavanja značila za hrvatsko-slavonska seljačka gazdinstva težak teret, pogotovu ako uzmemo u obzir sve veće porezno opterećenje kao i uopće težak gospodarski položaj našeg sela u uvjetima novih socijalno-ekonomskih odnosa

nakon 1848. Stojavljević stoga s pravom zaključuje: »Gornjaci su vrlo neredovito otplaćivali anuitete, mnogi od njih nisu prosto mogli da otplaćuju dug, koji se gomilao na račun otkupa. Kamati su s dana u dan rasli. Otezala se likvidacija gornih zemalja. Rasterećenje, kako se to službeno zvalo, stvarno je postalo opterećenje za hrvatsko selo« (185).

Drugo područje agrarne ekonomike na kojem se u prelaznom periodu likvidacije feudalnih odnosa razvila žestoka borba između bivših feudalnih gospodara i njihovih podložnika jesu pašnjaci i šume. Naročito je u to vrijeme rasla vrijednost šumskog blaga tj. drvene građe, kako u svom predgovoru ističe urednik dr M. Mirković: »Dok je drvo bilo predmet naturalne potrošnje i dok nije dobilo tržišnu vrijednost i postalo roba, vlastelinstva nisu pravila veliko pitanje od toga da li će kmetovi i seljaci sjeći drva za potrebe gradnje ili popravka kuće, staje, plota, namještaja i oruđa. Šuma je postala za vlastelina izvanredno veliki izvor prihoda koji je u izdašnosti nadvisio ostale. Drvo se prodavalo na panju i prihodi od takvih ugovora stvarani su bez troškova i izdataka« (XI). O tome govore i priloženi grafikoni o porastu cijene drva u periodu 1855—74 i 1881—1913 (282—283). Šumsko blago obuhvatalo je značajan dio zemljišnih površina u Hrvatskoj i Slavoniji. God. 1852. bilo je na području zagrebačke županije oko 310, varaždinske 147, a križevačke 131 hilj. jut. šumske površine; prema podacima iz 1864. nalazimo u građanskoj Hrvatskoj i Slavoniji 1,362.561 jutro šume (31—32).

Pitanje razlučenja vlastelinskih i seljačkih prava na pašnjacima i u šumama ostalo je 1848. otvorenim. Po zak. čl. XXVIII »u onih mjestah, gdje se urbarsko uređenje ili odieljenje paša jošte do sada izvršilo nije, zadržava se glede drvarenja i paše dosadašnji običaj i nadalje« (29). Ništa detaljnije nije u tom pogledu propisao ni Patent od 2. III 1853. U čl. 32 tek je nagoviještena buduća regulacija šume i paše: »O uređenju razmjera posjeda zajedničkoga, glede kojih patent ovaj nenaređuje ništa, a tako i o izvršbi komasacijah i segregacijah na način, koj će pod preinačenim sad razmjerima koliko moguće zadovoljiti svim interesima: izdat će se do skora naredbe osobite« (111).

No, u dnevnom životu na selu nije se moglo to pitanje odlagati do zakonskog rješenja; posljedica su bili otvoreni sukobi seljačkog stanovništva s vlastelinskim upravama, o čemu Stojavljević daje nekoliko primjera u poglavlju »Problem drvarenja i paše« (136—153). Usku vezu šumsko-pašnjačkih odnosa u vremenu prije i nakon 1848. prikazuje građa dugogodišnjeg procesa podložnika kaptolskog imanja Kraljevec (»Kako je tekla parnica oko šuma Podgoričice i Selščine«, 43—110).

Temeljne odredbe za provođenje likvidacije prijašnjih odnosa u pogledu paše i šume postavljene su tek Patentom od 17. V 1857. U čl. 1 određuje se: »U svih onih občinah, u kojih glede zemljišnog posjeda nisu još sasvime izravnani odnošaji među negdašnjom zemaljskom gospodom i bivšimi njihovimi podložnici i podanici, naređuje se obćenito i ureda radi, da se odcjepiti i odrediti imadu pašnjaci i urediti uživanja šumska« (177). Postupak segregacije imali su obaviti posebni urbarski sudovi. Pri utvrđivanju norme za odvajanje pašnjaka, prema čl. 2, poziva se zakonodavac na starije propise iz vremena feudalnih odnosa (»Pašnjaci imadu se odcjepiti i urediti po postojavih zakonih urbarskih«; 177), dok je čl. 7 za šumske površine određivao: »... valja se pri tom držati načela, da u pravilu na jedno čitavo selište nije slobodno odmjeriti manje, nego poldrugo jutro i ne više, nego šest jutarah, računajući jutro na 1600 kv. hvatih...« — i samo u krajnje iznimnim slučajevima do 9 jutara (179). Na taj način, kako se vidi iz navedenih osnovnih načela segregacije, u čitavom postupku odlučne su relacije koje su postojale u doba feudalizma: s jedne strane propisi o odlučanju pašnjaka iz vremena prije 1848, a s druge veličina seljačke zemlje prema urbarijalnoj regulaciji.

Neke primjere o provođenju segregacionih parnica Stojsavljević je prikazao u poglavlju »Segregacija šuma i pašnjaka« (183—254). Iz objavljene građe može se uočiti značenje tog procesa za seljačka gazdinstva, koje je Stojsavljević izrazio slijedećim riječima zaključka: »Takav razvitak kapitalističkih odnosa na selu, u kojem su seljaci gubili šume i pašnjake neophodno potrebne za svoju ekonomsku egzistenciju, pojačavao je eksploataciju seljaštva. Seljak iscrpljen kaznama, dugovima za šumsku štetu, s ograničenom mršavom pašom za stoku, opterećen novim porezima, našao se u teškoj situaciji« (291).

Izvorni materijal koji je Stojsavljević upotrebio za obradbu problema gornjočinjenih i šumsko-pašnjačkih odnosa potječe dijelom iz arhivskih fondova bivših feudalnih vlastelinstava (napose za posjede zagrebačkog Kaptola), dijelom iz registratura državnih oblasti. Većina dokumenata donijeta je u cijelosti, pa i kad se radi o spisima kod kojih bi nas s obzirom na predmetnu temu zanimao tek poneki podatak iz konteksta; mnoštvo raznovrsnih popisa i tabela pruža više ili manje vrijedne podatke o gospodarskim prilikama seljačkih gazdinstava u Hrvatskoj i Slavoniji 50-tih i 60-tih godina prošlog stoljeća — ali često bez izravne veze s pitanjem gornice, paše ili šume (na primjer popisi ovrhe u selima vlastelinstva Kraljevec 1851, Šuma i paša (54—79). U pogledu metodskog postupka pri izboru i obradi građe za diranje, ponovili bismo primjedbu koju je urednik M. Mirković dao u predgovoru knjige o »Gornjacima«: »Citirani dokumenti tako su uklopljeni u tekst, da uvijek nije pregledno, da li je reproduciran čitav dokument ili samo jedan njegov dio, gdje završava tekst a gdje počinje dokument. Uz ovaj nedostatak formalnog reda i sistema postoji u građi i nerazmjer dokumenata pojedinih kategorija« (XVI).

Unatoč ovim prigovorima methodske naravi, nesumnjivo su knjige B. Stojsavljevića korisne za općenito upoznavanje s nekim osnovnim pitanjima hrvatsko-slavonske agrarne ekonomike na prijelazu u epohu kapitalizma. Objavljena građa veoma plastično ilustrira postupak oko likvidacije feudalnih odnosa i omogućuje da se tačno uoče čvrne tačke problema o kojima je riječ; u tome je suštinska vrijednost Stojsavljevićeva rada, ali i njegovo ograničenje. Dalje od prikaza vanjskog toka procesa on ne ide, u prvom redu zato što kvantitativne podatke upotrebljava samo za ilustraciju pojedinih pojava, a ne i za njihovu analizu. Uostalom, za dublje, iscrpnije i dalekosežnije upoznavanje toka agrarno-ekonomskog kretanja (barem u pogledu gospodarskih grana o kojima se govori) bilo bi potrebno znatno proširiti izbor upotrebljene građe, napose za kvantitativne podatke.

S obzirom na značajnu ulogu vinogradarskog priroda u gospodarstvu seljaka i vlastelina, postavlja se — u vezi s procesom likvidacije gornjačkih odnosa — nekoliko osnovnih pitanja: koliko je seljak imao vinograda do 1848, odnosno koliko ih je dobio u vlasništvo u toku godina, a koliko ih je dobio bivši vlastelin; kakve su količine vina proizvođene na tom zemljištu i koliko je od toga gornjak davao zemljoposjedniku 50-tih i 60-tih godina; koliki je iznos seljak platio za otkup vinograda, a koliko je morao godišnje davati otplate — jednom riječi: zanima nas struktura zemljoposjedničkih odnosa u pogledu vinograda, situacija prije i nakon 1848, sa svim izvodima koji iz toga slijede. Stojsavljević daje u tom pogledu ponegdje vrlo instruktivne podatke: ako, na primjer, sumiramo tabelarne preglede glavnice i kamata otkupa gornjih daća imanja zagrebačkog Kaptola (t. IX—XVII) za g. 1861—70, onda se vidi da su kaptolski gornjaci u toku toga decenija plaćali u prosjeku godišnje tri i pol hiljade forinti na račun otkupnih obroka i na to još do 50% kamata; ukupno su uplatili u blagajnu Kaptola kroz deset godina preko 51 hilj. forinti i još ostali dužni glavicu od 17 i pol hilj. forinti. Na drugom mjestu, iz popisa zaostataka gorne daće tj. vinske desetine kaptolskih gornjaka vlastelinstva Kraljevec za g. 1848—54 (16—19) vidi se da je zemljoposjednik iz svega neko-

liko sela općine Sv. Šimun u navedenom periodu potraživao gotovo 1200 vedara vina, u vrijednosti od 2342 for. No, fragmentarnost kvantitativnih pokazatelja kojima možemo raspolagati na temelju građe objavljene u knjizi o »Gornjacima«, onemogućava zasad donošenje nekih određenijih zaključaka o gore navedenim ključnim problemima.

Slično je i s pitanjem šumsko-pašnjačkih odnosa, gdje nailazimo na veoma različite prilike od imanja do imanja, dapače od sela do sela. Tako, na primjer, podaci o posljedicama segregacije na dva posjeda istog vlastelina, zagrebačkog Kaptola, pokazuju slijedeće relacije: na vlastelinstvu Toplice segregirano je svega 1000 jut. šuma i pašnjaka po 1600 kv. hv. (odn. 486 jut. šume po 1600 kv. hv. i 686 jut. pašnjaka po 1200 kv. hv.) a bivšem je vlastelinu ostalo 3939 jut. — dakle oko 80% (191); naprotiv, na vlastelinstvu Kraljevac segregirano je 2147 jut. (1078 jut. šume i 1069 jut. pašnjaka — sve po 1600 kv. hv.) a vlastelinu ostalo 1512 jut. — dakle oko 41% ukupne površine (204). Takve razlike rezultat su širokog raspona koji je zakonodavac ostavio u pogledu određivanja norme za odlučivanje šume i paše. Sumirajući podatke iz primjera segregacije što ih Stojšavljević daje u knjizi »Šuma i paša« (183—254) može se utvrditi da se količina segregirane šumske površine za pojedino selište kreće od jednog pa do gotovo dvadeset jutara (po 1600 kv. hv.) a pašnjaka od tri do dvadeset i pet jutara (po 1200 kv. hv.); na samom imanju Kerestinec H. Palavičinija varira ukupna količina odlučene površine po jednom selištu, za šumu i pašu zajedno, od četiri do četrnaest jutara — itd.

Prema tome, budući da je (kao što smo na početku napomenuli) analiza procesa razrješavanja gorno-činženih i šumsko-pašnjačkih odnosa iz mnogih razloga neophodna za upoznavanje agrarne ekonomike Hrvatske i Slavonije u drugoj polovini XIX. st., bilo bi potrebno — nadovezujući na prikazane dvije knjige B. Stojšavljevića — prikupiti i obraditi što iscrpniju izvornu dokumentaciju iz odgovarajućih fondova u našim arhivskim ustanovama.

I. Karaman

I. KARAMAN, POSTANAK I ZNAČENJE PRIVREMENOG URBARA ZA HRVATSKU IZ GOD. 1755, Radovi filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest 4, Zagreb 1962.

Kada je Lj. Ivančan pisao svoju raspravu: »Buna Varaždinskoga generalata i pograničnih kmetova godine 1755«, VZA IV—V, 1902/3, on se za prikaz seljačke bune, osim narativnih izvora (Josipović, Krčelić, Šimunić) poslužio poglavito građom iz porodičnog arhiva bar. Raucha, koji danas više ne postoji. Najvažniji izvor, spisi istražne komisije pod grofom Althanom, nije mogao upotrijebiti jer ih — kako sam kaže — »nije bilo moguće do sada pronaći«. Nagađao je da ih je »možda... sam ban dao uništiti, jer je cijeli taj događaj i njega kompromitirao, a vjerojatnost te kombinacije potvrđuje to, što se je ban veoma naprezao, da spise on u ruke dobije« (VZA V, 83). Međutim, istražni su se spisi ipak sačuvali i nalaze se u Drž. arhivu u Zagrebu (Acta commissionalia). Tu je građu mogao tek fragmentarno iskoristiti pisac ovih redaka kada je 1957 pozvan da, među ostalim, prikaže i seljačku bunu 1755 u »Historiji naroda Jugoslavije« II. Prema tome, ovaj prikaz je jednim dijelom izrađen na podlozi Ivančanova teksta, ali se u nekim važnijim podacima (uzroci bune, veza s Krajinom, uloga plemića Domjanića i dr.) osniva na nekim iskazima seljaka u istrazi i na banskim spisima (Banalia XXXVI) koje Ivančan nije također poznao. Iz te građe, koja je u Historiji prvi put upotrebljena, objelodanjena su u »Izvorima za hrvatsku povijest« IV od N. Klaić (1959) pisma puk. Mihaljevića i Domjanića, pisana narodnim jezikom.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV SIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV SIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB